

525

TERMÉSZETES GYEPEINK VÉDELME

Vinczeffy Imre

A legelőn kialakult állatok legtermészetesebb tartózkodási helye a legelő, a legegészségesebb és leggazdaságosabb takarmányozása a legelés. Az ország legelőinek 86 %-án (több mint 2800 község határában) végzett helyszíni vizsgálatok idején a sok ezer pásztorral való beszélgetések tartalmassá tették az elmúlt évtizedek tapasztalatait. Ezekre, és a kérdés néhány régebbi szakirodalmi adatára való hivatkozás alapján nyújt tájékoztatást a gyepék védelme érdekében e kis tanulmány.

Bevezető visszatekintés

"A magyarok nagy ősfoglalkozása" (Herman 1909-ben megjelent könyvének címe) a pásztorokodás volt a török hódoltság végéig, ezért a legelő határozta meg a gazdasági erőt az eladható állatok mennyisége révén. Bár a legelők törése megkezdődött a XI. században, nagyobb arányokat csak a XVIII. századtól öltött (Dorner 1923), de nem veszélyeztette a közlegelelőket. A szántóföldi termelés fokozatos kiterjesztése és azok termékeinek biztos jövedelme egyre több gyeptörést kívánt. Ugyanabban az időben volt a legerőteljesebb a pásztorok elleni intézkedés-sorozat, ami hozzájárult a pásztor-nemzetségek megszűnéséhez. Senki nem szolt a legelőtörések ellen. A XIX. század közepén már "divatos jelszóként" emlegették a gyeptörést és, hogy "ne legyen a határban semmi közös, ezért először is osztozzunk meg a legelőn" (Tormay 1905). A legelők felosztása határozottan ártott a szikeseken és a lejtős területeken, mert a gazdák hamar föltörték azokat. A szikes legelők helyett kopárosok lettek, a lejtős gyepék fölszántása után előbb kisebb-nagyobb árkok, majd mély vízmosások keletkeztek. Gyakorlatilag mindkét törés káros volt, szántónak soha nem felelt meg. Sok legelő elveszett, de szántóföld nem lett azokból (Tormay 1905).

A múlt század közepére már fölszántották a legelők és rétek javát, csak a legrosszabbak maradtak meg gyepként. "Pedig a fenntartásuk, sőt szaporításuk mindazonáltal sok esetben a legfejlettebb gazdálkodás mellett is nemcsak helyeselhető, hanem szükséges és elég jövedelmező. Példák erre Hollandia, Angolhon, Svájc, Németország némely része, ... hol megfelelő helyzetekben sok legelőt tartanak fenn (Balás 1976).

Sajnos, folytatódtak a gyeptörések, amelyek tartanak még ma is. Az 1935. évtől 1990-ig eltelt 55 év alatt 425 ezer hektárral csökkent gyepeink területe, amiből 334 ezer hektárt 1935-1970 között törtek fel. A gyeptörések mintha megszűntek volna, mert 1985-ben (tehát további 15 év múlva) csak 19 ezer hektárral csökkent gyepeink területe, ami évente 1,3 ezer ha csökkenést jelent, a korábbi 9-10 ezer ha évi töréssel szemben. Úgy tűnt, hogy megszabadulunk az esztelen és erőltetett irányítástól. Akkor, egy szakmailag megalapozatlan elképzelés erőltetése újabb lendületet adott a gyeptörésnek; ez volt a legelőszántóforgó (amit pár évtizeddel korábban kipróbáltak Franciaországban, de sikertelennek bizonyult, ezért elvetették). Öt év alatt 72 ezer ha gyepet törtek fel, tehát évente csaknem 15 ezer hektárt (amit kellően megmagyaráz a dotáció, amelyet a gyeptörésekért kaptak a gazdaságok). Lásd 1+2. táblázatot.

Félő, hogy a legelők szétदारabolása újabb lendületet ad a töréseknek, amelyekkel gyarapodna a silány szántó (mert a jó gyepet már rég feltörték) és csökkenne a gazdaságosan hasznosítható legelő.

Javaslat

Fenteik miatt a leghatározottabban javasoljuk a gyeptörések tilalmának azonnali bevezetését. Különbséget kell tennünk a magántulajdonjog és a használati jog között. A magántulajdonba kerülő legelő csak megfelelő művelési és használati terv alapján legyen igénybe vehető közlegelőként. Az egyes gazdák, a tulajdonuk szerinti arányban küldhetnek rá állatot, ugyanúgy, mint a régi közlegelőkre.

A legelőtörések tilalma azért is szükséges, mert az új tulajdonos, aki esetleg ugyanakkora legelőre kapott jogot, mint amennyivel korábban rendelkezett, ne törhesse fel a saját részét, mert az sakktáblává alátítaná a közlegelőt, ahol lehetetlenné válna minden szakmai munka.

Példaként hozható fel az erdészet. Az erdő magántulajdona nem jogosítja fel a tulajdonost egyetlen fa kivágására sem, ahhoz mindig kell az illetékes erdőhatóság előzetes engedélye. Új erdő telepítéséhez és műveléséhez is engedély, illetve művelési terv szükséges. El kell jutni a legelő kérdésében is a szakszerűség érvényesíthetőségéig, amihez terv szükséges. A tervezést viszont az arra illetékes intézmények készíthessék, mert csak így biztosítható azok szakmai helyessége.

A gyep és szántóföldi szálastakarmány területi és a kérődzők sz.á. változásai
1935-1990 évek között a KSH adatok alapján

1. táblázat

M.e.: 1000 ha; 1000 számállat

év	összes gyepterület		szántóföldi szálastakarmány		összes kérődző számállat		hektár/ kérődző sz.á.		
	hektár	%	hektár	%	db.	%	gyep	szfzszálas együtt	
1935	1.615	100	624	100	1.612	100	1.00	0,39	1,39
1950	1.475	91	620	99	1.852	115	0,80	0,33	1,11
1970	1.281	79	820	131	1.761	109	0,73	0,47	1,20
1985	1.246	77	861	138	1.733	108	0,72	0,50	1,22
1990	1.190	74	808	130	1.425	88	0,84	0,57	1,41

Megjegyzések: Az 1950-es adatokba bejászik a háború utáni bizonyos pontatlanság is.

A szántóföldi szálastakarmány 30-38 %-os növelése ellenére az összes kérődző számállat 12 %-al csökkent.

A gyepterület 26 %-os csökkenése lényegesen közelebb van az állatlétszám csökkenéséhez.

A fenti időszakban az összes szántóföldi szálastakarmány területéből a silókukorica 202 ezer hektárral nőtt és csak az utolsó években mérséklődött kis mértékben.

Gyeptrörések 1000 hektárban 1935-1990 években

2. táblázat

időszak	réttörés	legelőtörés	gyeptörés együtt	gyeptörés évente
1935 - 1950	26	113	139	9.267
1950 - 1970	204	+ 10	194	9.700
1970 - 1985	114	+ 95	19	1.267
1985 - 1990	26	47	73	14.600

Fentiekből 1935 és 1950 évek között elsősorban rizstermesztés miatt törtek föl sok legelőt. Ez folytatódott csaknem 1970-ig és ugyanakkor a szántóföldi művelésre alkalmatlan táblákat "legelőnek" írták be, ezért növekedett a legelő területe. Magyarországon a legelőként nyilvántartott terület 30 %-a elhagyott szántó, amelyet nem vetéssel, hanem könyveléssel jegyezték be legelőnek. Ezen kívül a szántó silányabb részeit (amelyek alig, vagy semmit sem teremtek) ugyancsak "legelővé" nyilvánították; a legelőként bejegyzett területből 181.959 ha összesen 97.563 darabban a szántók között volt az 1981. évi felmérés szerint. A gyepdarabok átlagos területe 1,865 hektár, aminek legnagyobb része hasznosíthatatlan volt, mindössze egy-egy tanyához közeli darabot legeltettek.

1985 és 1990 évek között a legsilányabb gyepet törtek fel az állami dotáció reményében, a szakszerűtlen "gyepszántóváltóforgó" keretében. Az ügyeskedő gazdaságok mindig megtalálták a pénzszerzés könnyű módját.

Az 1. táblázat bizonyítja, hogy a szántóföldi szalastakarmányok termesztésének 30-38 %-os növelése nem járt az illetőtakarmányt fogyasztó állatok számának növelésével, mert azt más tényezők határozták meg. Ezek között első helyen áll az állattartás nagy költsége, elsősorban, mert az állatokat nem legeltették. A legeltetés kikapcsolása megszüntette, vagy csökkentette (a legeltetés mértékével fordítottan arányosan) a gazdaságos és természetes takarmányozás előnyeit és azokat a kedvező élettani hatásokat, amelyek a legeltetési állattartás jellemzői.

A 2. táblázat igazolja, hogy a gyep rendezetlen helyzete nagyon sok "ügyeskedéshez" nyújt lehetőséget. Az a tény, hogy a gyepet tetszés szerint törhetik, vagy a silány szántót tetszés szerint írhatják be gyepnek, a rendezetlenséget jelzi. Vajon mi lenne az erdőinkből, ha azokat is tetszés szerint módosíthatná a tulajdonos. Ezért szükséges a gyeptrörés tilalma.

A gyepek értéke

Az ókori följegyzések szerint Görögországban az epiroszi marhákat tartották a legjobbaknak, "mert Epirusznak vannak a legjobb legelői" (Aristotelés, i.e. 370 körül - Dorner 1923 idézetében). A rómaiak hadseregének lovait a legjobb legelő vidékekről szerezték be, "mert ott voltak a legerősebb és legkitartóbb lovak" (Cato, i.e. 200 körül, ugyan-csak Dorner 1923-as idézetéből).

Ragyogó példa adódik bőven a hazai gyepek értékéről is. A XVIII.sz. végéig Bécs, München, Nürnberg, Strasburg - több más német várossal -, továbbá néhány olasz város (pl. Mantua) kizárólag a magyarországi legelőkön nevelt (és a célállomásig lábbon hajtott) marhák nélkül sokat nélkülözött volna. Elképzelhető az a legelő, amelyen olyan szilárd szervezetű állatok nevelhetők (kiegészítő takarmányok nélkül), amelyek néhány száz kilométeres gyaloglás után "jó húspan lévő" állatokként kelnek el.

Ezeket a legelőket törtük fel a külföldi kereskedők érdekei miatt, mert számukra fontosabb volt a szántóföldi termék nagy haszna, amivel kettős célt értek el; egyrészt olcsón jutottak jó termékekhez, másrészt növelték a saját országuk gazdaságaiban nevelt állatok értékét, mert elmaradt a Magyarországból érkező állat-áradat.

A legelők értéke lemérhető abból is, hogy a XII.-XVIII. században a magyarországi legelők termelték meg számtalan nyugati város részére az évi hússzükségletet. Adatok igazolják, hogy abban az időben évi 80 ezer marhát hajtottak a nyugati piacokra. Bíró Gáspár debreceni polgárnak 10 ezer db eladó ökre volt évente (Herman 1909, Dorner 1923). Az idegen utazók csodálatos állatbőségről, a legelőkön látott marhagulyák sokaságáról írtak (Dorner 1923). És mi ezeket a legelőket törtük fel a külföldi kereskedők igényeinek a kielégítésére.

A legelők értékét jelzik a múlt századi szakemberek írásai is, akik egyöntetűen a legelők hasznáról, a kiváló réti szénáról írnak, például: "A rét úgy zölden, mint szárazon magában foglalja mindazon tápanyagokat, amelyek a házi állatok gyarapodásához és egészségben maradásához szükségesek. A jó réti szénával semmiféle más szálas takarmány sem vetekedhetik" (Károly 1905). "A rétek tartották fenn az állatállományt s azok tartották fenn a szántó termőerejét is, ugyanis a rétekről származó takarmányból készült trágya vitetett a szántóföldekre" (Réti 1911). Még a szántóföldi szalastakarmányokról írt könyv szerint is "... a tágas legelők és a terjedelmes rétek buja növényzetükkel nyáron friss fűvel, télen szénával dúsan eltartották az... állatállományt" (Szilassy-Grábner 1911).

A legelő nemcsak mint takarmány jelentős, hanem felbecsülhetetlen értékű az élettani hatása is. "A legelőn mozgékony lesz a csikó, tinó, erősödik a hátuk, a lábaik, egészségessé, szívosakká válnak" írja Tormay az 1900-ban megjelent könyvében. Hensch (1901) is vallja, hogy legeltetés nélkül egészséges és normális testalkatú szarvasmarha nem nevelhető. Kissé részletesebben fejti ki a legelőről alkotott véleményét Károly R. (1905), aki szerint: "A legelő jelentősége abban áll, hogy

1. az állatoknak egész nyáron át a legolcsóbb, legtermészetesebb, könnyen emészthető takarmányt szolgáltatja;
2. az állatok egészségére, testük fejlődésére a legelőnyösebb tartózkodási hely, azokat edzetté, betegséggel szemben ellenállóvá és győzőseké teszi, minélfogva tenyészállatok legelő nélkül sikeresen nem is nevelhetők;
3. csekély kezelési költség miatt aránylag jobban jövedelmez, mint a szántóföld".

Rázsó szerint is (1905) "a legelő haszonállatainknak a legjobb takarmányt szolgáltatja s az állati szervezet fejlődését is a legkedvezőbben befolyásolja".

Figyelmet érdemel, hogy a gyep növényei között már a XVI. században több mint 100 gyógyhatású növényt talált Melius Péter (1587-ben) és később Péter Béla (1911-ben) a vadon termő gyógynövények között számos, gyeppen található és a népgyógyászatban rendszeresen használt növényről számol be. Természetesen ezeket a gyógynövényeket zölden (tehát a leghatékonyabb formában) fogyasztja a legelő jószág, amivel részben erősödik a szervezete, részben érvényesül a gyógynövények "a betegséget megelőző hatása".

Ha figyelembe vesszük, hogy az idézett szakirodalmi adatok között csak 1923 év előttiak találhatók és a tényt, hogy egyikük sem legelő, hanem olyan gazdasági akadémiai tanárok, akik állattenyésztést, növénytermelést, üzemtant tanítottak, akkor érzékelhetjük, hogy elfogultsággal nem vádolhatók. Szándékosan választottuk a régebbi szakemberek munkáit, mert a személyes kapcsolat is kizárt.

A fentiek alapján időszerűnek és szükségesnek tartjuk a gyeptörések tilalmát, amelynek szabályozásához megfelelő szintű rendelet is kell. A tilalom sürgős, mert a magántulajdonba kerülő legelők használata csak a régi közlegelőkre vonatkozó szabályok szerint képzelhető el, szigorítva a gyeptörés tilalmával.

Irodalom

- Balás,Á.: 1876. Rétművelés és legelőkezelés alapvonalai. Tettey Nyomda
Budapest, 1-128.
- Dorner,B.: 1923. Rétek és legelők művelése és termésfokozása. Athenaeum,
Budapest, 1-360.
- Hensch,Á.: 1901. Mezőgazdasági üzemtan. Czéh S. Nyomdája, Magyaróvár,
1-246.
- Herman,O.: 1909. A magyarok nagy ősfoglalkozása (részletek In: Kósa,L:
Herman Ottó Halászélet, pásztorkodás.) Gondolat,Budapest, 1-456.
- Károly,R.: 1905. Rét- és legelőművelés. Franklin, Budapest, 1-192.
- KHS : 1981. Mezőgazdasági összeírás a gyepgazdálkodásról. Budapest,1-128.
- Mélius,P.:1578. Herbárium. In: Szabó,A.: 1978. Melius Péter Herbárium.
KRITERION, Bukarest, 1-520.
- Páter,B.: 1911. A vadon termő gyógynövények. PÁTRIA, Budapest, 1-147.
- Rázsó,I.: 1906. A rét- és legelőművelés kézikönyve. Nitsmann József könyv-
nyomdája, Győr, 1-190.
- Réti,J.: 1911. A legjobb takarmányfűvek termesztéséről. Gánán nyomdája,
Kolozsvár, 1-38.
- Szilassy,Z. - Grábner,E.: 1911. Szálatakarmánynövények termesztése.
PÁTRIA, Budapest, 1-318.
- Tormay,B.: 1900. A magyar gazda kincsesháza. PALLAS, Budapest, 1-360.
- Tormay,B.: 1905. Általános Állattenyésztés. PÁTRIA, Budapest, 1-273.
-

Szerző - Author: Prof.Dr. VINCZEFFY Imre

Agrártudományi Egyetem, Debrecen, 4015, Pf:36.

(Agricultural University, Debrecen, 4015, POB:36, Hungary)

Összefoglalás

Az 1950-1970 évek között még élt öreg pásztorok elbeszélései, a szórványos hazai szakirodalom és a saját megfigyelések alapján nyújt tájékoztatást e kis tanulmány a gyepek védelme érdekében.

A magyarok ősfoglalkozása a pásztorkodás volt a XVII. század végéig, ezért a legelő határozta meg a gazdasági erőt az eladható állatok révén. A legelők feltörése megkezdődött a XI. században, de csak a XVIII. században gyorsult fel és még nem veszélyeztette a közlegelőket. A XIX. század közepén már divatos jelszóként emlegették a gyeptörést, mert az ipari növények viszonylagos jó ára nagyobb hasznot ígértek. "Ne legyen a határban semmi közös, először osztozzunk meg a legelőn" irányzat erősödött. Eredményként a szikes legelők helyén kopárosok lettek, a lejtők gyepeinek föltörése elindította a vízeróziót. A közlegelőink magántulajdonba kerülése nem jelentheti a legelő feltörésének a jogát, mert az veszélyeztetné a közlegelő hagyományos és fontos feladatát. Fentiek miatt határozottan javasoljuk a gyeptörések tilalmának azonnali bevezetését. Különbséget kell tennünk a magántulajdonjog és a használati jog között. Csak így védhetők meg a közlegelők.

THE PROTECTION OF NATURAL GRASS

Imre Vinczeffy

Summary

This paper puts in a word for grassland protection relying on information from old shepherds of 1950-1970-ies, from technical literature and on the author's own observations.

Till the end of 17th century Hungarian people were traditionally engaged in pasturing, consequently, through the marketable animals produced on them, pastures represented economic power. The breaking of grasslands began in the 11th century, it was accelerated in the 18th century but did not endanger common pastures. It became a fashionable slogan in the 19th century as the production of industrial crops promised higher incomes. "There should nothing be commonly owned in the fields, lets divide pastures first" the slogan said. As a result, sodic grasslands degraded into barelands, pasture breaking on slopes started erosion from water.

Private ownership of grasslands should not entail the right to break them, as it endangers the traditional and important role of common pastures. As a conclusion, we suggest that the breaking of pastures be urgently banned. It is necessary to differentiate between ownership right and utilization right. This is the only way to conserve common pastures.